

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2020. gada 12. novembrī
lietā Nr. 2019-33-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Sanita Osipova, tiesneši Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis un Artūrs Kučs,

piedaloties pieteikuma iesniedzējas – personas C (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) – pilnvarotajam pārstāvim Matīsam Šķiņķim,

institūcijas, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeimas – pilnvarotajiem pārstāvjiem Dainai Osei un Mārtiņam Birģelim,

ar tiesas sēdes sekretāri Annu Elizabeti Šakari,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28. pantu,

2020. gada 6., 7. un 13. oktobrī atklātā tiesas sēdē ar lietas dalībnieku piedalīšanos izskatīja lietu

„Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 2001. gada 20. jūnijā pieņēma Darba likumu, kas stājās spēkā 2002. gada 1. jūnijā. Darba likuma 155. pants regulē atvaļinājumus jaundzimuša bērna tēvam, bērna adoptētājiem un citām personām, kuras noteiktos apstākļos faktiski nodrošina bērna aprūpi.

Darba likuma 155. panta pirmā daļa (turpmāk – apstrīdētā norma), kas nav grozīta kopš tās pieņemšanas brīža, nosaka:

„Bērna tēvam ir tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu. Atvaļinājumu bērna tēvam piešķir tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas.”

2. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 110. panta pirmajam teikumam.

Pieteikuma iesniedzēja atrodies stabilās viendzimuma attiecībās un jau vairākus gadus dzīvojot kopā ar savu partneri. Pēc kopdzīves uzsākšanas Pieteikuma iesniedzējas partnerei piedzimuši divi bērni, un viņu dzimšanu Pieteikuma iesniedzēja un viņas partnere plānojušas kopīgi. Abi bērni dzīvojot kopīgā mājāsaimniecībā ar Pieteikuma iesniedzēju un viņas partneri. Uzreiz pēc jaunākā bērna piedzimšanas Pieteikuma iesniedzēja vēlējusies doties 10 kalendāra dienas ilgā atvaļinājumā, lai būtu klāt jaundzimušajam bērnam viņa dzīves pirmajos brīžos un sniegtu atbalstu savai partnerei un viņas bērniem. Tomēr apstrīdētā norma paredzot tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu pēc bērna piedzimšanas tikai bērna tēvam, bet neparedzot šādas tiesības bērna mātes partnerei, kas faktiski esot uzskatāma par vienu no jaundzimušā bērna vecākiem.

Izskatāmajā lietā nozīme esot Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertajam valsts pozitīvajam pienākumam aizsargāt un atbalstīt ģimeni, vecākus un bērnus, nevis šajā Satversmes normā norādītā laulības institūta aizsardzībai un tvērumam. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8. pantā ietvertais jēdziens „ģimene” citstarp aptverot arī stabilā kopdzīvē esošas viena dzimuma partneres un vienas šādas partneres bioloģiskos bērnus, kas dzīvo kopīgā mājāsaimniecībā ar abām partnerēm. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā lietotais jēdziens „ģimene” nevarot tikt interpretēts šaurāk. Tādējādi šī Satversmes norma paredzot valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī šādas, viendzimuma partneru izveidotas ģimenes.

No Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietot valsts pienākums aizsargāt ikvienu ģimeni, izveidojot un uzturot ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu. Lai izpildītu šo pienākumu, likumdevējam esot normatīvajos aktos jākonkretizē ģimenes tiesības uz aizsardzību un jānosaka dažādi ģimenes aizsardzības mehānismi, kas kļūstot par personai no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošām tiesībām, kuru nodrošināšanu persona ir tiesīga prasīt no valsts. Likumdevējam esot pienākums nodrošināt sociālo un

ekonomisko aizsardzību arī viendzimuma partneru izveidotām ģimenēm, attiecinot uz tām normatīvajos aktos paredzētos ģimenes aizsardzības mehānismus. Izskatāmajā lietā esot vērtējama tāda tiesiskā regulējuma satversmība, ar kuru viendzimuma partneru ģimenes atstātas ārpus valsts izveidotās ģimeņu sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmas.

Satversmes tiesa esot atzinusi, ka atbilstoši Satversmes 110. panta pirmajam teikumam valstij jāveic tādi ģimenes atbalsta pasākumi, kas būtu pietiekami efektīvi un, cik vien iespējams, atbilstoši to saņēmēju vajadzībām. Ģimenei nodrošināmais atbalsts esot paredzēts tam, lai mazinātu bērna vecāku stresu un ļautu saglabāt ģimenē veselīgu vidi. Turklāt ģimenēm, kurās ir bērni līdz divu gadu vecumam, esot nepieciešams īpašs atbalsts. Apstrīdētajā normā paredzētais atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu esot vērsts uz to, lai nodrošinātu bērna mātei un arī pašam jaundzimušajam bērnam fizisku un emocionālu atbalstu, kā arī dotu ģimenei iespēju pavadīt laiku kopīgi, lai pierastu pie jaunajiem apstākļiem un stiprinātu ģimenes saites.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot atzinusi, ka viendzimuma partneriem ir nepieciešama juridiska atzīšana un aizsardzība, ko nodrošinātu valsts. Turpretim Latvijā iedibinātā ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēma neaizsargājot viendzimuma partneru izveidotas ģimenes, jo esot paredzēta tikai dažādu dzimumu partneru un viņu bērnu aizsardzībai. Latvijas nacionālais tiesiskais regulējums neparedzot personas tiesības reģistrēt viendzimuma partnerattiecības un adoptēt savas tā paša dzimuma partneres bērnus vai juridiski nostiprināt šādas ģimenes pastāvēšanu citādā veidā. Tātad šādām ģimenēm netiekot nodrošinātas no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošās pamattiesības. Arī apstrīdētā norma attiecoties tikai uz jaundzimušā bērna tēvu, un tādēļ tā neatbilstot Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Apstrīdētā norma esot pretrunā ar bērna vislabāko interešu prioritātes principu. Satversmes tiesa esot atzinusi, ka atbilstoši šim principam likumdevējam jānodrošina, ka normatīvie akti aizsargā bērna intereses iespējami labākajā veidā, un šis princips jāievēro ne tikai tad, kad izlemjamais jautājums tieši attiecas uz bērnu, bet arī tad, kad tas skar bērnu tikai netieši. Satversmes tiesa esot atzinusi arī to, ka, interpretējot jēdzienu „ģimenes dzīve”, jāņem vērā bioloģiskā un sociālā realitāte, nevis likumā ietvertie pieņēmumi. Pieņēmums, ka vienīgi bērna tēvs ir tā persona, kas sniedz bērna mātei atbalstu un aprūpē un audzina bērnu, neatbilstot bioloģiskajai un sociālajai realitātei. Apstrīdētā norma neaizsargājot bērna intereses iespējami labākajā veidā visās ģimenēs, jo neļaujot

personai sniegt fizisku un emocionālu atbalstu savai tā paša dzimuma partnerei un viņas bērnam.

Apstrīdētā norma pārkāpjot arī Satversmes 91. panta otrajā teikumā ietvertu diskriminācijas aizlieguma principu, kas nepieļaujot atšķirīgu attieksmi pret vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos esošām personām uz jebkāda aizliegtā kritērija pamata. Diskriminācija varot būt arī netieša, ja ar šķietami neitrālu kritēriju pamatots noteikums faktiski skarot tikai noteiktu personu grupu, uz kuru šis kritērijs parasti attiecas. Saskaņā ar apstrīdēto normu tiesības uz atvaļinājumu esot tikai bērna tēvam, bet bērna tēvs varot būt tikai vīrietis. Saskaņā ar normatīvajiem aktiem bērna paternitāti varot noteikt, pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu, paternitātes brīvprātīgu atzīšanu vai ar tiesas spriedumu. Tātad apstrīdētajā normā paredzētās tiesības esot tiesīgs izmantot ne tikai bērna bioloģiskais tēvs, bet arī cits vīrietis, kas normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā atzīts par bērna tēvu. Ar apstrīdēto normu esot noteikta atšķirīga, nelabvēlīgāka attieksme pret personām ar homoseksuālu orientāciju. Personas seksuālā orientācija esot viens no aizliegtajiem kritērijiem un nevarot būt par pamatu atšķirīgai attieksmei pret personu.

Apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme neesot attaisnojama, jo neesot pamata uzskatīt, ka tieši sievietes dzīvesbiedrs – vīrietis – būtu piemērotākā persona tam, lai sniegtu atbalstu sievietei un jaundzimušajam bērnam. Esot iespējami arī tādi gadījumi, kad bērna bioloģiskais tēvs nav zināms vai nevēlas būt par ģimenes locekli. Neesot neviena racionāla iemesla piešķirt apstrīdētajā normā paredzētās tiesības tikai tādām ģimenēm, kurās bērnus audzina dažādu dzimumu partneri. Vienīgais šādas atšķirīgas attieksmes iemesls varot būt vēsturiski iesakņojušies uzskati par dzimumu sociālajām lomām, bet tie vairs nevarot attaisnot atšķirīgo attieksmi. Pat ja šai atšķirīgajai attieksmei būtu racionāls pamats, to nevarētu atzīt par leģitīmu, jo apstrīdētā norma esot pretrunā ar bērna vislabāko interešu prioritātes principu.

Tiesas sēdē pieteikuma iesniedzējas pārstāvis Matīss Šķiņķis paskaidroja pieteikumā norādītos argumentus. Papildus Matīss Šķiņķis norādīja, ka Latvija kā demokrātiska tiesiska valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību. Viendzimuma partneru ģimenes neatzīšana par ģimeni Satversmes 110. panta pirmā teikuma izpratnē esot pretrunā ar cilvēka cieņas principu. Tādēļ atbilstoši Satversmes 110. panta pirmajam teikumam valstij esot pienākums nodrošināt aizsardzību un atbalstu arī viendzimuma partneru ģimenei. Lai izpildītu šo pienākumu, likumdevējam esot jānodrošina viendzimuma partneru ģimenei juridiskā

aizsardzība, proti, jānosaka šādas ģimenes locekļu personisko un mantisko attiecību regulējums. Šāds regulējums atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai esot nepieciešams, lai ģimenei būtu iespējams nodrošināt Satversmes 110. pantā paredzētās sociālās un ekonomiskās tiesības.

Likumdevējs neesot pieņēmis tādu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, kas atspoguļotu sociālo realitāti un nodrošinātu arī viendzimuma partneru ģimenes juridisku aizsardzību. Tādējādi viendzimuma partneru ģimenēm neesot iespējams nodrošināt arī Satversmes 110. pantā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības. Savukārt apstrīdēto normu varot uzskatīt par sekām, kas izriet no tā apstākļa, ka likumdevējs nav izpildījis savu pozitīvo pienākumu. Tādējādi likumdevējs esot pārkāpis ne tikai bērna vislabāko interešu prioritātes principu un tiesiskās vienlīdzības principu, bet arī cilvēka cieņas principu.

Satversmes 110. panta pirmais teikums nosakot augstāku personas pamattiesību aizsardzības līmeni nekā Konvencija. Satversmes 110. panta pirmais teikums nosakot valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt visas ģimenes. Likumdevējs esot tiesīgs noteikt atšķirīgu ģimenes aizsardzības un atbalsta regulējumu dažādām ģimenēm, bet šīm atšķirībām vajagot būt pamatotām ar leģitīmu mērķi un samērīgām.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Apstrīdētā norma regulējot darba tiesiskās attiecības. Tās ietilpstot privāttiesību jomā, kurai esot raksturīgs privātautonomijas princips. Normatīvie akti ierobežojot darba tiesisko attiecību dalībnieku privātautonomiju, lai aizsargātu darbinieku kā vājāko darba tiesisko attiecību dalībnieku, un nosakot minimālās darbinieka aizsardzības prasības. Taču darba devējs esot tiesīgs pēc savas iniciatīvas vai pēc vienošanās ar darbinieku noteikt viņam labvēlīgākus darba tiesisko attiecību noteikumus. Arī apstrīdētā norma nosakot darbinieka tiesiskās aizsardzības minimālās prasības un neliedzot darba devējam pēc savas iniciatīvas vai pēc vienošanās ar darbinieku piešķirt tam ilgāku atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu vai piešķirt šādu atvaļinājumu arī tad, ja darbinieks nav bērna tēvs. Izskatāmajā lietā esot jāizvērtē, vai Satversmes 110. panta pirmais teikums uzliek likumdevējam pienākumu iejaukties darbinieka un darba devēja privāttiesiskajās attiecībās un paredzēt darbiniecei, kas atrodas viendzimuma attiecībās, tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu sakarā ar to, ka viņas partnerei piedzimis bērns.

No pieteikuma izrietot, ka, pēc tā iesniedzējas ieskata, Satversmes 110. panta pirmā teikuma pārkāpums radies tāpēc, ka likumdevējs nav pieņēmis tādu tiesisko regulējumu, kas ļautu viendzimuma pāriem juridiski nostiprināt savas attiecības un adoptēt bērnus. Šie jautājumi, kā arī jautājums par paternitātes pabalsta izmaksu tādiem darbiniekiem kā Pieteikuma iesniedzēja neietilpstot izskatāmās lietas tvērumā.

Apstrīdētā norma paredzot bērna tēva tiesības uz atvaļinājumu arī tad, ja viņš nav stājies laulībā ar bērna māti. Civillikuma normas nosakot kritērijus, pēc kuriem identificējama tā persona, kas uzskatāma par bērna tēvu, kā arī nosakot vecāku aizgādību pār bērnu, proti, tēva un mātes tiesības un pienākumu rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Šādas tiesības un pienākumi neesot paredzēti citām personām, ar kurām bērnam varētu būt izveidojusies emocionāla vai radnieciska saikne. Tādēļ esot saprātīgi tas, ka tiesības izmantot atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu ir piešķirtas tieši bērna tēvam. Apstrīdētajā normā paredzētais atvaļinājums nodrošinot bērna vislabāko interešu aizsardzību, kas paredzēta Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par bērna tiesībām 3. pantā un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta pirmajā un otrajā daļā. Turklāt apstrīdētās normas mērķis esot veicināt sieviešu un vīriešu vienlīdzību un sabalansētu ģimenes un darba dzīvi atbilstoši vairāku starptautisko dokumentu prasībām.

Latvijai saistoši starptautiskie tiesību akti neparedzot valsts pienākumu nodrošināt atvaļinājumu darbiniekam sakarā ar to, ka viņa tā paša dzimuma partnerim piedzimis bērns. Vienīgais Latvijai saistošais starptautisko tiesību akts, kas regulē atvaļinājuma piešķiršanu sakarā ar bērna piedzimšanu, esot Eiropas Parlamenta un Padomes 2019. gada 20. jūnija direktīva 2019/1158 par darba un privātās dzīves līdzsvaru vecākiem un aprūpētājiem un ar ko atceļ Padomes direktīvu 2010/18/ES (turpmāk – Direktīva 2019/1158). Saskaņā ar Direktīvu 2019/1158 valstij esot pienākums nodrošināt 10 dienas ilgu atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu tieši bērna tēvam. Direktīva 2019/1158 neuzliekot valstij pienākumu nodrošināt šādu atvaļinājumu arī tādiem darbiniekiem kā Pieteikuma iesniedzēja, bet ļaujot valstij pašai izšķirties par to, vai šāds atvaļinājums būtu jāpiešķir ne tikai bērna tēvam, bet arī citām personām.

Pieteikumā neesot pamatots apgalvojums, ka Satversmes 110. panta pirmais teikums valstij attiecībā uz viendzimuma partneru ģimeni noteiktu tādas pašus pienākumus kā attiecībā uz ģimeni, kuru veido heteroseksuāls pāris ar bērniem. No Satversmes 110. panta pirmā teikuma neizrietot likumdevēja

pienākums nodrošināt viendzimuma partneru ģimenei tādu pašu aizsardzību un atbalstu kā tradicionālai ģimenei. Likumdevējam esot plaša rīcības brīvība lemt par viendzimuma partneru izveidotas ģimenes aizsardzību un tai nodrošināmo atbalstu, jo tas esot būtisks morāles un ētikas jautājums. Turklāt likumdevējam esot jāņem vērā arī darba devēja intereses un jālīdzsvaro tās ar darbinieka interesēm.

Darbiniece, kuras tā paša dzimuma partnerei piedzimis bērns, neatrodies vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos ar tādu darbinieku, kas ir bērna tēvs, jo bērna tēvam ar bērnu esot juridiska saikne, kura ietverot konkrētas tiesības un pienākumus, bet bērna mātes partnerei šādas saiknes ar bērnu neesot. Ja Satversmes tiesa tomēr uzskatītu, ka minētās personas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, tad esot jāņem vērā tas, ka apstrīdētajā normā paredzētais atvaļinājums nepienākas arī vīrietim, kas dzīvo kopīgā mājsaimniecībā ar māti un viņas bērnu, bet nav bērna tēvs. Tādēļ neesot pamata uzskatīt, ka atšķirīga attieksme pret salīdzināmām personu grupām, ja vien tāda ir pieļauta, būtu balstīta uz personas seksuālo orientāciju vai dzimumu.

Tiesas sēdē Saeimas pārstāvji Daina Ose un Mārtiņš Birģelis uzsvēra apstrīdētajā normā paredzētā atvaļinājuma nozīmi tēva iesaistīšanā ģimenes dzīvē un bērna un tēva savstarpējo ģimenisko attiecību veidošanās procesā, kā arī šā atvaļinājuma mērķi veicināt dzimumu līdztiesību. Saeimas pārstāvji papildus norādīja, ka šis atvaļinājums ir paredzēts tieši bērna tēvam, nevis citai personai. Direktīva 2019/1158 paredzot dalībvalstu tiesības, bet ne pienākumu piešķirt šādu atvaļinājumu arī citai personai. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņām pienākums nodrošināt šādu atvaļinājumu citai personai, kas nav bērna tēvs, neizrietot arī no Konvencijas 8. panta.

Apstrīdētajā normā paredzētais atvaļinājums atbilstot bērna vislabāko interešu prioritātes principam, jo nodrošinot bērnam iespēju agrīnā stadijā veidot saikni ar savu tēvu, veicinot labas tēva un bērna turpmākās attiecības un sekmējot bērna emocionālo un fizisko veselību. Apstrīdētā norma atbilstot diskriminācijas aizlieguma principam, jo bērna mātes partnere neatrodies vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos ar bērna tēvu. Bērna tēvam, atšķirībā no bērna mātes partneres, ar bērnu esot juridiska saikne, kas ietverot konkrētas tiesības un pienākumus. Pat tad, ja varētu uzskatīt, ka minētās personas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņām viendzimuma partneru ģimenes juridiska

atzīšana esot likumdevēja kompetencē ietilpstošs politiskas izšķiršanās jautājums. Apstrīdētā norma paredzot atvaļinājumu tieši bērna tēvam un tādējādi neizraisot diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, jo tās regulējums neesot balstīts uz personas dzimumu vai orientāciju, proti, apstrīdētā norma paredzot vienādu attieksmi pret bērna mātes partneri neatkarīgi no šā partnera dzimuma un seksuālās orientācijas.

Satversmes 110. pants nosakot valsts pienākumu aizsargāt visas ģimenes, taču šīs aizsardzības apjoms un veids varot būt atšķirīgs. Atbilstoši Satversmes 110. pantam likumdevējam esot rīcības brīvība lemt par to, vai noteiktām ģimenes formām ir nodrošināma juridiska atzīšana, piemēram, reģistrācija. Valsts varot nodrošināt aizsardzību arī tādām ģimenēm, kurām ģimenes attiecību tiesiskais regulējums nav paredzēts, nosakot atsevišķus, pietiekami plašus aizsardzības mehānismus, kas aptvertu dažādu veidu ģimenes, tai skaitā sociālajā realitātē faktiski pastāvošas ģimenes. Šādi mehānismi Latvijas normatīvajos aktos esot noteikti.

Nevarot piekrist Pieteikuma iesniedzējas viedoklim, ka Satversmes 110. panta pirmais teikums garantētu personas pamattiesību aizsardzību augstākā līmenī nekā Konvencijas 8. pants.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Satversmes 110. pantā ietvertais ģimenes jēdziens praksē tiekot interpretēts vienveidīgi. Saskaņā ar Civillikumu jēdziens „ģimene” tā šaurākajā nozīmē aptverot laulātos un viņu bērnus, kamēr tie dzīvo nedalītā saimniecībā. Tomēr šis jēdziens aptverot arī attiecības starp bērna vecākiem un vecvecākiem, bērnu un viņa vecvecākiem, kā arī vecākiem un viņu pieaugušajiem bērniem. Ģimenes nozīme esot nostiprināta arī Satversmes ievadā. Satversmes tiesa esot atzinusi, ka valstij ir jāaizsargā ikviena ģimene. Valsts esot nodrošinājusi aizsardzību personām, kuras izvēlas veidot jebkādas, arī no laulības institūta atšķirīgas ģimenes attiecības, un rūpējoties par konkrētajās tiesiskajās attiecībās mazāk aizsargātās personas tiesībām atbilstoši Satversmes 96. pantam. Tādēļ neesot pamata pārskatīt Latvijas normatīvajos aktos nostiprināto ģimenes jēdziena interpretāciju. Ikviens esot tiesīgs vadīt savu privāto dzīvi pēc saviem ieskatiem un veidot privātu savienību ar citu personu laulības vai citādā formā.

Esot jāņem vērā tas, ka laulība un partnerattiecības nav regulētas Eiropas Savienības tiesību aktos. Saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartas

(turpmāk – Harta) 9. pantu tiesības stāties laulībā un veidot ģimeni valsts garantējot ar nacionālajiem tiesību aktiem. Hartas 9. pantā apzināti neesot norādīts konkrēts dzimums. Šī norma valstīm neaizliedzot piešķirt viendzimuma partneriem tiesības slēgt laulību, taču arī neuzliekot pienākumu šīs tiesības tiem nodrošināt. Tādēļ dažādu valstu tiesiskais regulējums šajā jautājumā varot būtiski atšķirties atkarībā no konkrētās valsts vēsturiskās attīstības un kultūras. No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras neizrietot, ka izskatāmās lietas apstākļiem līdzīgās situācijās būtu konstatējams Konvencijas pārkāpums. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi neesot vispāršaistoši un attiecināmi uz ikvienu valsti, situāciju vai personu. Tādēļ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos ietvertos secinājumus, kas attiecas uz situāciju vienā valstī, nevarot automātiski attiecināt uz situāciju citā valstī, kur ir pavisam citādi apstākļi. Valsts esot tiesīga izraudzīties tās tiesību sistēmai un sabiedrības ētiskajām un morāles vērtībām atbilstošu risinājumu. Latvijas tiesiskais regulējums esot balstīts uz tradicionālajām vērtībām un neesot pretrunā ar Latvijai saistošajām starptautisko tiesību vai Eiropas Savienības tiesību normām.

Likumdevējs 2018. gadā esot paudis noraidošu attieksmi pret tādu tiesisko regulējumu, kas ļautu reģistrēt partnerattiecības. Satversmes tiesas kolēģija, izskatot pieteikumu, kas saistīts ar jautājumu par viendzimuma attiecību reģistrāciju un tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi, esot atzinusi, ka normatīvajos aktos paredzamais ģimenes aizsardzības veids ir atkarīgs no likumdevēja tiesībpolitiskas izšķiršanās.

Saskaņā ar apstrīdēto normu bērna tēvam esot tiesības uz tajā paredzēto atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu neatkarīgi no tā, vai viņš ir laulājies ar bērna māti un dzīvo ar viņu kopīgā mājāsaimniecībā. Apstrīdētā norma liedzot bērna mātes tā paša dzimuma partneri apstrīdētajā normā paredzētās tiesības uz atvaļinājumu un tādējādi izraisot atšķirīgu attieksmi pret šo partneri un citām tādā pašā situācijā esošām personām. Tomēr bērna mātes partnere – sieviete – nevarot būt bērna tēvs, un tādēļ apstrīdētajā normā paredzētā atšķirīgā attieksme esot objektīva un pamatota.

Tiesas sēdē Tieslietu ministrijas pārstāves Laila Medina un Dagnija Palčevska papildus norādīja, ka apstrīdētajā normā noteiktais atvaļinājums esot paredzēts konkrētai personai, kas juridiski atzīstama par vienu no bērna vecākiem – bērna tēvu – neatkarīgi no tā, vai bērna vecāki ir vai nav laulāti. Šā atvaļinājuma mērķis esot veicināt tieši bērna un tēva savstarpējo personisko attiecību veidošanos bērna dzīves sākumposmā un tādējādi nodrošināt

bērna labākās intereses. Bērna tēvam esot īpaša loma bērna dzīvē, un šādas lomas neesot citām personām, kuras nav bērna tēvs. Valsts baudot rīcības brīvību, lemjot par dažādu kopdzīves formu juridisku atzīšanu un kopā dzīvojošu personu atbalstam piemērotiem pasākumiem. Valstij esot tiesības noteikt labvēlīgāku tiesisko regulējumu attiecībā tieši uz bērna tēvu. Apstrīdētā norma nepārkāpjot arī diskriminācijas aizlieguma principu un bērna vislabāko interešu aizsardzības principu.

5. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Apstrīdētās normas mērķis esot nodrošināt bērna tēvam iespēju sniegt atbalstu bērna mātei pēcdzemdību periodā un iesaistīties jaundzimušā bērna aprūpē. Tās iekļaušana Darba likumā bijusi saistīta ar dzimumu līdztiesības principa ieviešanu darba tiesībās. Pienākums nodrošināt bērna tēvam atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu esot gan tieši, gan netieši regulēts arī atsevišķos starptautisko tiesību aktos.

Saskaņā ar Direktīvu 2019/1158, kas esot transponējama līdz 2022. gada 2. augustam, dalībvalstīm esot jānodrošina 10 darba dienas ilgs paternitātes atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu bērna tēvam, bet līdzvērtīgam otram vecākam šis atvaļinājums jānodrošina tikai tad, ja konkrētā persona ir atzīstama par otru vecāku saskaņā ar konkrētās valsts tiesību aktiem. Direktīva 2019/1158 ļaujot valstij pašai noteikt, kuras personas ir uzskatāmas par bērna tēvu vai vienu no bērna vecākiem. Latvijā bērna tēvs esot nosakāms atbilstoši Civillikuma normām, un jautājums par to, kuras personas būtu atzīstamas par bērna vecākiem, neietilpstot apstrīdētās normas tvērumā.

Tiesas sēdē Labklājības ministrijas pārstāvis Māris Badovskis papildus norādīja, ka apstrīdētās normas vēsturiskais mērķis bijis nodrošināt tieši sieviešu un vīriešu vienlīdzīgu iesaisti ģimenes un darba dzīvē un tēva un bērna attiecību veidošanos pēc iespējas agrākā stadijā. Apstrīdētā norma skaidri un nepārprotami nosakot, ka tiesības uz tajā paredzēto atvaļinājumu ir bērna tēva individuālas, citiem nenododamas tiesības. Satversmes 110. panta pirmais teikums ļaujot likumdevējam savas rīcības brīvības ietvaros garantēt noteiktas tiesības tikai bērna vecākiem – mātei vai tēvam –, ņemot vērā šo subjektu īpašo stāvokli, juridisko saikni ar bērnu un aizgādības tiesības. Bērna mātes partneris neatkarīgi no viņa dzimuma neesot uzskatāms par bērna tēvu.

Satversmes 110. panta pirmais teikums neprasot, lai apstrīdētajā normā noteiktās tiesības būtu nodrošinātas arī bērna mātes partnerim, kas nav bērna tēvs. Arī Latvijai saistošie starptautisko tiesību akti neparedzot valsts pienākumu piešķirt šādas tiesības personai, kas nav bērna tēvs. Neesot pamata uzskatīt, ka Satversmes 110. panta pirmais teikums prasa augstāka personas tiesību aizsardzības līmeņa nodrošināšanu. Jautājums par atvaļinājuma piešķiršanu citai personai, kas nav bērna tēvs, ietilpstot likumdevēja rīcības brīvības ietvaros, un tā risinājums esot atkarīgs no politiskas izšķiršanās.

6. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – norāda, ka persona, kas nav ierakstīta bērna dzimšanas apliecībā kā tēvs, neesot tiesīga saņemt apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu. Apstrīdētās normas mērķis esot veicināt pēc iespējas agrāku tēva iesaistīšanos bērna aprūpē. Direktīva 2019/1158, kuras prasības dalībvalstīm jāizpilda līdz 2022. gada 2. augustam, nosakot, ka dalībvalstīm jānodrošina 10 dienas ilgs paternitātes atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu bērna tēvam un, ciktāl valsts tiesiskais regulējums to pieļauj, līdzvērtīgam otram vecākam. Paternitātes atvaļinājums Direktīvā 2019/1158 esot paredzēts tādēļ, lai nodrošinātu bērna aprūpi. Direktīva 2019/1158 nosakot minimālos tiesiskā regulējuma standartus, un valstij esot rīcības brīvība bērna interešu aizsardzības nolūkā piešķirt šādu atvaļinājumu ne tikai bērnu tēviem, bet arī citām personām.

Gan no Latvijai saistošajiem starptautisko tiesību aktiem, gan no Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras izrietot tas, ka jebkurās tiesiskajās attiecībās, kas ietekmē bērnu, prioritāras ir tieši bērna tiesības un intereses. Tradicionālā ģimenē tēvs kopīgi ar māti aprūpējot bērnu. Tomēr esot jāņem vērā tas, ka ik gadu daudziem bērniem netiek noteikta paternitāte un šos bērnus aprūpē tikai viens vecāks – māte. Gan bērniem, kuriem ir noteikta paternitāte, gan bērniem, kuriem paternitāte nav noteikta, esot nodrošināmas vienādas iespējas saņemt papildu atbalstu un aprūpi dzīves pirmajos brīžos. Turklāt esot jāņem vērā sociālā realitāte, proti, tas, ka noteiktos gadījumos atbilstoši paternitātes pieņemumam par bērna tēvu tiek atzīts mātes laulātais, kas nav bērna bioloģiskais tēvs un neuztur ģimenes attiecības ar māti un viņas bērnu. Apstrīdētā norma šādos gadījumos liedzot bērna bioloģiskajam tēvam saņemt tajā paredzēto atvaļinājumu, lai viņš kopīgi ar bērna māti aprūpētu bērnu un veidotu ar viņu emocionālo saikni. Apstrīdētā norma liedzot tajā paredzēto atvaļinājumu

saņemt citām personām, kas nav bērna tēvs, arī tādos gadījumos, kad bērna tēvs objektīvu iemeslu dēļ nav spējīgs aprūpēt bērnu.

Saskaņā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu un Satversmes ievadu valstij esot pienākums aizsargāt ikvienu ģimeni, citstarp izveidojot un uzturot ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmu. Apstrīdētā norma esot daļa no valsts izveidotās ģimeņu sociālās aizsardzības sistēmas. Tādējādi izskatāmajā lietā vajagot izvērtēt, vai Satversmei atbilst tāds tiesiskais regulējums, kas noteikta veida ģimenes atstāj ārpus valsts izveidotās sociālās aizsardzības sistēmas. No Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietot valsts pienākums vienādi aizsargāt un atbalstīt visas ģimenes un visu bērnu tiesības un tiesiskās intereses neatkarīgi no ģimenes sastāva un citiem apstākļiem. Apstrīdētā norma nenodrošinot visiem jaundzimušajiem bērniem vienlīdzīgu iespēju papildus mātes nodrošinātajai aprūpei saņemt tam nepieciešamo aprūpi no citas personas situācijās, kad tēva iesaistīšanās bērna aprūpē objektīvu iemeslu dēļ nav iespējama.

Normatīvajos aktos esot paredzēts noteikts atbalsts personām, kas faktiski aprūpē bērnu gadījumā, kad vecāki nenodrošina sava bērna aprūpi. Tādēļ neesot sistēmisku šķēršļu apstrīdētajā normā noteikt tiesības uz 10 dienas ilgu atvaļinājumu uzreiz pēc bērna piedzimšanas arī citai personai tādā gadījumā, ja bērna dzimšanas reģistrā nav ieraksta par viņa tēvu, bērna tēvs ir miris vai tēva iesaistīšanās jaundzimušā bērna aprūpē nav iespējama.

Tiesas sēdē tiesībsarga pārstāve Laila Grāvere papildus norādīja: vērtējot apstrīdētās normas satversmību, jāņem vērā tajā paredzētā atvaļinājuma mērķis – veicināt pēc iespējas agrāku tēva iesaistīšanos bērna aprūpē. Apstrīdētā norma neļaujot tajā paredzēto atvaļinājumu saņemt citai personai gadījumā, kad tēvs objektīvu iemeslu dēļ nevar piedalīties bērna aprūpē. Tādējādi apstrīdētā norma nenodrošinot ikvienam bērnam vienlīdzīgu iespēju pirmajās dienās pēc dzimšanas saņemt tam nepieciešamo aprūpi no viņa mātes un vēl vienas personas un neaizsargājot bērna intereses pēc iespējas labākajā veidā visās ģimenēs.

Valstij esot jānodrošina ikvienas ģimenes aizsardzība, bet dažādām ģimenēm valsts esot tiesīga nodrošināt atšķirīgus aizsardzības mehānismus. Apstrīdētā norma neatbilstot Satversmes 110. panta pirmajam teikumam tiktāl, ciktāl tā neparedz tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu arī citai personai, kas nav bērna tēvs, gadījumā, kad bērna tēvs objektīvu iemeslu dēļ šīs tiesības nevar izmantot. Valsts esot izpildījusi tai no Eiropas Savienības tiesībām izrietošo pozitīvo pienākumu minimālā apmērā, taču neesot ievērojusi bērna

vislabāko interešu aizsardzības principu un neesot izpildījusi tai no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu vismaz minimālā apmērā.

7. Pieaicinātā persona – lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu draugu apvienība „Mozaīka” – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Izskatāmajā lietā pēc būtības esot risināms jautājums par nelaulātiem, bet kopdzīvē esošiem pāriem, kuru tiesiskais statuss valstī nav regulēts. Vienīgā tiesiski atzītā un aizsargātā ģimenes forma Latvijā esot laulība. Laulība esot nozīmīga savienība, kuras rezultātā tiek dibināta ģimene un var piedzimt bērni, taču tā vairs neesot Latvijā vienīgā ģimenes forma. No statistikas datiem izrietot, ka kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas arvien biežāk bērni dzimst nelaulātiem vecākiem. Šie dati liecinot par pārmaiņām ģimenes formas izvēlē. Laulātu un nelaulātu pāru sadzīve savstarpēji neatšķiroties, taču personu kopdzīve ārpus laulības Latvijā netiekot juridiski atzīta, proti, Latvijas normatīvie akti neparedzot šādas kopdzīves reģistrāciju. Tāpēc kopdzīvē esošas, bet nelaulātas personas tiekot uzskatītas par savstarpēji svešiem cilvēkiem un netiekot atzītas par ģimeni. Jautājumi par viendzimuma pāru diskrimināciju un tiesisko aizsardzību esot plaši diskutēti, taču likumdevējs, turoties pie konservatīviem uzskatiem, neesot tos risinājis.

Ģimenes jēdziens esot plašāks par jēdzienu „laulība” un starptautisko tiesību aktos esot definēts plašāk nekā Latvijas normatīvajos aktos. Konvencijas izpratnē par ģimeni esot atzīstamas personas, starp kurām pastāv radnieciska vai cieša sociālā saikne. Arī Satversmes tiesa esot norādījusi, ka jēdziens „ģimene” nav saistīts vienīgi ar tādām attiecībām, kas balstītas uz laulību, bet var ietvert arī citas sociālas saites gadījumos, kad personas dzīvo kopā, bet nav laulātas. Latvijas tiesiskais regulējums, kam vajadzētu nodrošināt ģimenes aizsardzību, vairs neatbilstot sociālajai realitātei, jo ģimeniskās saites vairs neesot balstītas vienīgi laulībā un sabiedrības morāle esot mainījusies, tādējādi paverot iespēju nodrošināt arī viendzimuma partneru ģimenes aizsardzību. Ņemot vērā starptautiskajā līmenī notikušās pārmaiņas viendzimuma partneru tiesību aizsardzības jautājumos, arī Latvijai esot pienākums nodrošināt šādu attiecību juridisku atzīšanu un aizsardzību atbilstoši Satversmei.

Eiropas Savienības dalībvalstu vidū pastāvot vienprātība par viendzimuma partneru attiecību tiesisko regulējumu, proti, vairumā Eiropas Savienības dalībvalstu spēkā esošais tiesiskais regulējums nodrošinot nelaulātiem, bet

kopdzīvē esošiem viendzimuma un dažādu dzimumu partneriem tiesības reģistrēt savu savienību laulības vai partnerattiecību formā, tādējādi šis tiesiskais regulējums ļaujot aizsargāt šo personu tiesības uz ģimenes dzīvi un nodrošināt tām aizsardzību un atbalstu. Latvijā šāds tiesiskais regulējums neesot pieņemts. Arī Latvijā jau sen eksistējot viendzimuma ģimenes, taču tās tiek uzskatītas par neredzamām. Tas esot izskaidrojams ar sabiedrības noraidošo attieksmi vai bailēm. Latvijā attieksme pret viendzimuma ģimenēm esot izteikti noraidoša un šo ģimeņu prasības pēc tiesiskās aizsardzības tiek ignorētas.

Likumdevējs ar apstrīdēto normu jau esot iejaucies darbinieka un darba devēja privāttiesiskajās attiecībās. Ja apstrīdētā norma ir uzskatāma par darbinieka tiesiskās aizsardzības minimumu, tad tās atbilstība Satversmes 110. panta pirmajam teikumam esot vērtējama kopsakarā ar Satversmes 91. pantā ietverto vienlīdzības principu un diskriminācijas aizlieguma principu, jo apstrīdētā norma varot tikt piemērota tikai attiecībā uz dažādu dzimumu partneriem neatkarīgi no tā, vai viņi ir laulāti un kas ir bērna bioloģiskais tēvs.

Vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos atrodies dažādu dzimumu partneri un viendzimuma partneri, kuru kopdzīves ietvaros ir piedzimis bērns. Likumdevējs esot noteicis atšķirīgu attieksmi pret šīm personu grupām. Arī tad, ja bērns piedzimst mākslīgās apaugļošanas rezultātā, viņa tēvam esot tiesības saņemt apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu, bet bērna mātes partnerei – sievietei – šādā gadījumā neesot tiesību tikt atzītai par bērna vecāku un saņemt apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu. Apstrīdētās normas mērķis esot sniegt atbalstu ģimenēm, kurās piedzimis bērns, proti, ļaut mātes partnerim sniegt atbalstu mātei un viņas bērnam. Tādēļ ar apstrīdēto normu paredzētajai atšķirīgajai attieksmei pret viendzimuma partneriem neesot leģitīma mērķa. Saeimas norādītā iespēja darbiniekam vienoties ar darba devēju par labvēlīgākiem darba tiesisko attiecību noteikumiem viendzimuma partneriem esot apgrūtinātāka nekā dažādu dzimumu partneriem, kuriem tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu imperatīvi noteiktas apstrīdētajā normā. Atsevišķi darba devēji Latvijā esot pretimnākoši un nodrošinot visiem saviem darbiniekiem vienlīdz labvēlīgus darba tiesisko attiecību noteikumus, taču tā esot vien konkrēto darba devēju individuāla, brīvprātīga iniciatīva.

Līdz šim Latvijā neesot izveidota tāda ģimenes sociālās aizsardzības sistēma, kas aptvertu arī viendzimuma partneru veidotas ģimenes ar bērniem. Tādējādi tiek ierobežotas arī šādās ģimenēs piedzimušu bērnu tiesības saņemt

pilnvērtīgu aprūpi un aizsardzību, piemēram, bērna bioloģiskās mātes nāves gadījumā.

Tiesas sēdē lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu draugu apvienības „Mozaīka” pārstāvji Kaspars Zālītis un Lauris Liepa papildus norādīja: gan Saeima, gan Tieslietu ministrija tiesas sēdē atzinušas, ka viendzimuma partneru kopdzīve atbilst jēdzienam „ģimene”. Tas nozīmējot, ka arī viendzimuma partneru ģimenēm jābūt nodrošinātām tiesībām uz aizsardzību un atbalstu, tai skaitā arī bērna mātes partneres tiesībām uz apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu. Valsts neesot izveidojusi tiesisko ietvaru viendzimuma partneru ģimenes attiecībām, un šāda ietvara neesība pati par sevi esot atzīstama par Satversmes 110. panta pirmā teikuma pārkāpumu.

Saeimas norādīto iespēju darba ņēmējam vienoties ar darba devēju par labvēlīgākiem darba tiesisko attiecību noteikumiem nevarot uzskatīt par alternatīvu apstrīdētajā normā paredzētajām tiesībām. Bērna mātes partnere faktiski atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar bērna tēvu, kaut arī viņai nav juridiskās saiknes ar bērnu un viņa māti. Latvijā attieksme pret viendzimuma partneru ģimenēm esot diskriminējoša, balstīta uz personas dzimumu un seksuālo orientāciju. Valstij esot tiesības un noteiktos apstākļos arī pienākums izturēties pret salīdzināmām grupām atšķirīgi, lai labotu faktisku nevienlīdzību. Tādēļ valstij vajagot censties uzlabot viendzimuma partneru ģimeņu stāvokli, radot arī šādu ģimenes attiecību tiesisko ietvaru, nevis atstāt šīs ģimenes novārtā.

Personas tiesību un brīvību ievērošana un cieņa nevarot būt atkarīga no politiskas izšķiršanās vai dažādiem sabiedrības locekļu viedokļiem. Satversmes 110. panta pirmais teikums prasot vienāda līmeņa aizsardzības nodrošināšanu ikvienai ģimenei, tai skaitā arī viendzimuma partneru ģimenēm. Arī bērna mātes partnere esot atzīstama par bērna vecāku, jo viņa pildot tās pašas funkcijas, ko būtu pildījis bērna tēvs. Neesot pamata uzskatīt, ka bērna mātes partnerei nav nepieciešama iespēja uzreiz pēc bērna piedzimšanas pavadīt laiku kopā ar savu ģimeni. Apstrīdētajā normā paredzētā atvaļinājuma piešķiršana bērna mātes partnerei esot arī bērna labākajās interesēs.

8. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras asociētā profesore Dr. iur. Kristīne Dupate – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

Kristīne Dupate pievienojas pieteikuma iesniedzējas argumentiem. Papildus viņa norāda, ka jautājumi par ģimeņu atbalsta pasākumiem ietilpst Satversmes 110. panta tvērumā. Normatīvajos aktos paredzētajiem atvaļinājumiem, kas saistīti ar bērna piedzimšanu, esot vairāki mērķi, tostarp dzimumu vienlīdzības veicināšana, vecāku savstarpējā atbalsta nodrošināšana un ģimenes saišu veidošana. Tomēr šo atvaļinājumu primārais mērķis esot nodrošināt bērna tiesības un aizsargāt bērna intereses. Normatīvajos aktos paredzētie atvaļinājumu piešķiršanas kritēriji nesekmējot minēto mērķu sasniegšanu visefektīvākajā veidā.

Bērna intereses esot aizsargājamas ne tikai īstermiņā, bet arī ilgtermiņā. Lai nodrošinātu bērna sociālekonomiskās intereses, esot jāgādā, lai viņa kopšanas dēļ nepasliktinātos ģimenes sociālekonomiskā situācija. Šo mērķi varot sasniegt, pirmkārt, nosakot darbiniekiem tiesisku aizsardzību atvaļinājuma izmantošanas gadījumā un, otrkārt, nodrošinot ģimenes locekļiem iespēju bērnu aprūpēt kopīgi un tādējādi veicinot to, ka darbinieks pēc iespējas drīzāk atgriežas darbā. Tādēļ normatīvajos aktos esot paredzētas katra vecāka tiesības saņemt atvaļinājumu neatkarīgi no tā, vai atvaļinājumu ir pieprasījis arī otrs vecāks. Ja ar bērna piedzimšanu saistītie atvaļinājumi netiek nodrošināti tām personām, kuras faktiski veido ģimeni un pilda vecāka funkcijas, tad bērna intereses netiekot aizsargātas nedz īstermiņā, nedz ilgtermiņā.

Konkrētās jomas tiesiskais regulējums neesot iekšēji saskaņots. Jēdzienu „ģimene” esot iespējams definēt formāli, par ģimeni atzīstot tikai juridiski saistītas personas, vai funkcionāli, proti, pamatojoties uz faktiski pastāvošām personu savstarpējām sociālām saitēm. Tiesības uz grūtniecības un dzemdību atvaļinājumu, kā arī bērna kopšanas atvaļinājumu esot paredzētas ne tikai bērna vecākiem, bet arī tai personai, kura faktiski kopj bērnu, taču apstrīdētajā normā noteiktais paternitātes atvaļinājums esot paredzēts tikai tēvam, proti, pamatojoties uz formālām ģimenes saitēm. Šāds tiesiskais regulējums nenodrošinot efektīvu bērna interešu aizsardzību. Ņemot vērā mūsdienu sabiedrībā eksistējošo ģimenes formu daudzveidību, funkcionāla pieeja ģimenes jēdziena satura noskaidrošanai būtu piemērotāka un efektīvāka, kā arī labāk atbilstu bērna interesēm.

Tiesas sēdē Kristīne Dupate papildus norādīja, ka izskatāmās lietas pamatā esošais jautājums ir aplūkojams plašāk nekā tikai kontekstā ar kopējo sabiedrības labklājību un valsts rūpēm par ikviena sabiedrības locekļa labklājību. Ņemot vērā no Eiropas Savienības tiesībām izsecināmos apstrīdētajā normā paredzētā

atvaļinājuma mērķus, esot skaidrs, ka šāds atvaļinājums būtu jānodrošina personai, kura faktiski kopj bērnu, neatkarīgi no tā, vai šī persona ir bērna viroloģiskais tēvs vai vīrietis, kurš juridiski atzīstams par bērna tēvu. Likumdevēja pieņemtais tiesiskais regulējums paredzot, ka noteiktos gadījumos bērna mātei paredzētās tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu var izmantot arī cita persona, kura faktiski kopj bērnu. Neesot saskatāms pamats tam, kādēļ apstrīdētajā normā paredzētais atvaļinājums būtu piešķirams tikai tai personai, kura juridiski atzīstama par bērna tēvu.

9. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras asociētā profesore Dr. iur. Annija Kārklīņa – uzskata, ka jautājums par apstrīdētajā normā paredzētā atvaļinājuma piešķiršanu citām personām ir likumdevēja kompetencē.

No Satversmes 110. panta pirmā teikuma valstij izrietot pozitīvs pienākums aizsargāt un atbalstīt laulību, ģimeni, vecāku un bērnu tiesības. Lai gan šīs personu grupas ir savstarpēji saistītas, tās esot nepieciešams arī nošķirt, jo valstij esot jāizraugās un jānosaka katras grupas raksturam atbilstoši tiesību aizsardzības līdzekļi.

Darba devējs neapmaksājot apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu, taču saskaņā ar likumu „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” bērna tēvam, kas saņem šo atvaļinājumu, esot tiesības saņemt paternitātes pabalstu. Apstrīdētajā normā paredzētās tiesības uz paternitātes atvaļinājumu esot uzskatāmas par vecāku tiesībām. Latvijā bērna vecāki esot nosakāmi saskaņā ar Civillikuma normām. Saskaņā ar Civillikumu par bērna tēvu varot tikt atzīts arī vīrietis, kas nav bērna bioloģiskais tēvs. Turklāt bērna tēvs esot tiesīgs saņemt šo atvaļinājumu neatkarīgi no tā, vai viņš ir laulāts ar bērna māti. Tādējādi tēva jēdziens esot nošķirams no mātes partnera jēdziena. Mātes partneris neatkarīgi no viņa dzimuma neesot pielīdzināms bērna tēvam.

Starptautiskie cilvēktiesību dokumenti jēdzienu „ģimene” definējot plašāk nekā Latvijas nacionālie normatīvie akti. Saskaņā ar Civillikumu par ģimeni šaurākā nozīmē esot atzīstami tikai laulātie un viņu bērni, kamēr tie dzīvo vienā saimniecībā ar vecākiem. Turpretim Satversmes tiesa, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, esot atzinusi, ka jēdziens „ģimene” Konvencijas 8. panta izpratnē aptver ne tikai uz laulību balstītas attiecības un var ietvert arī faktiskas ģimenes saites gadījumos, kad personas dzīvo kopā ārpus laulības. Tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot atzinusi, ka Konvencija neuzliek valstīm pienākumu nodrošināt partnerattiecībās dzīvojošām personām tādas pašas

tiesības kā laulātajiem. Šī Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņa varētu būt piemērojama, savstarpēji salīdzinot tādas partnerattiecības, kuras valsts ļāvusi reģistrēt, un tādas partnerattiecības, kuru reģistrācija valstī nav atļauta. Tiesības uz paternitātes atvaļinājumu Latvijā tikai bērna tēvam esot piešķirtas tādēļ, ka valsts atzīstot bērnu audzināšanu abu dzimumu vecāku ģimenē, bet ne viena dzimuma vecāku ģimenē. Jēdziens „ģimenes dzīve” varot aptvert arī attiecības starp citām personām, taču šādos gadījumos esot jākonstatē faktiskie apstākļi, kas liecinātu par ģimeniskām attiecībām.

Direktīva 2019/1158 nosakot dalībvalstu pienākumu paredzēt bērna tēvam vismaz 10 dienas ilgu paternitātes atvaļinājumu, lai nodrošinātu bērna aprūpi, taču no tās neizrietot bērna mātes partnera tiesības uz atvaļinājumu, ja vien dalībvalsts normatīvajos aktos šis partneris nav pielīdzināts otram vecākam.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa neesot konstatējusi Konvencijas 8. un 14. panta pārkāpumu lietā *Hallier and Others v. France*, kuras faktiskie apstākļi bija līdzīgi Pieteikuma iesniedzējas situācijai. Saskaņā ar Francijas tiesisko regulējumu tiesības uz paternitātes atvaļinājumu bijušas piešķirtas tikai bērna tēvam, bet mātes partnerim šādu tiesību neesot bijis neatkarīgi no viņa dzimuma. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka šī pret personām pieļautā atšķirīgā attieksme kalpo leģitīma mērķa sasniegšanai, proti, veicina tēvu iesaisti bērnu audzināšanā, sekmē taisnīgu mājas darbu sadali starp vīriešiem un sievietēm un nav balstīta uz dzimumu vai seksuālo orientāciju. Kopš 2012. gada saskaņā ar Francijas normatīvajiem aktiem šāds atvaļinājums esot paredzēts ne tikai bērna tēvam, bet arī mātes vīram vai partnerim, kas nav bērna bioloģiskais tēvs. Tādējādi esot secināms, ka paternitātes atvaļinājuma saņēmēju loku nav pieļaujams paplašināt tiesību tālākveidošanas ceļā un likumdevējs, nosakot šo personu loku, bauda rīcības brīvību. Tiesiskais regulējums par paternitātes atvaļinājuma piešķiršanu konkrētām personām ierobežojot darba devēja tiesības, tāpēc šā jautājuma izlemšana esot likumdevēja kompetencē.

Eiropas Savienības dalībvalstīs paternitātes atvaļinājuma piešķiršana esot regulēta atšķirīgi, jo Eiropas Savienībai neesot kompetences noteikt, kas ir vai nav uzskatāms par laulību un ģimeni. Arī Latvijā jautājumam par paternitātes atvaļinājuma piešķiršanu bērna mātes partnerei esot tiesībpolitisks raksturs un šis jautājums būtu jārisina likumdevējam – citstarp arī viendzimuma partnerattiecību reģistrācijas kontekstā.

Lai arī darba tiesības ir uzskatāmas par privāttiesību nozari, apstrīdētajai normai esot publiski tiesisks raksturs, jo tā būtiski ierobežojot darba devēja

tiesības, proti, nosakot darba devējam pienākumu piešķirt atvaļinājumu vienkārši identificējamai personu grupai – bērnu tēviem. Ja apstrīdētā norma tiktu interpretēta tādējādi, ka tā būtu attiecināma arī uz viendzimuma partneriem vai personām, kurām ir ciešas ģimeniskas attiecības, tad darba devējam būtu pienākums pārliecināties par katra darbinieka faktiskajiem dzīves apstākļiem. Šāds pienākums uzliktu darba devējam nesamērīgu slogu, kā arī varētu pārkāpt darbiniekiem Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Ja tas, ka konkrēta persona ir bērna mātes partneris, nav juridiski apstiprināts, tad darba devējam faktiski neesot iespējas pārliecināties par to, vai šai personai ir tiesības uz apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu. Jautājums par vecāka statusa piešķiršanu bērna mātes partnerim esot vērtējams kopsakarā ar citām Civillikumā paredzētajām vecāku tiesībām un pienākumiem un regulējams speciālā likumā.

Izskatāmajā lietā esot jāņem vērā arī tas, ka Darba likuma tiesiskais regulējums ļauj darbiniekam un darba devējam vienoties par ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma laika pieskaņošanu svarīgiem notikumiem darbinieka ģimenē.

10. Pieaicinātā persona – Dr. psych. Diāna Zande – tiesas sēdē sniedza viedokli par bērna piedzimšanas ietekmi uz ģimenes locekļu psiholoģisko stāvokli.

Bērna piedzimšana esot notikums, kas rada vecākiem jaunus pārdzīvojumus un rūpes un līdz ar to prasa no viņiem būtisku fizisko un emocionālo resursu ieguldījumu. Lai sekmētu vecāku emocionālo labklājību un bērna fizisko veselību, emocionālo attīstību un vislabākās intereses, esot jāņem vērā gan bioloģiskie, gan psiholoģiskie, gan sociālie aspekti. Sociālie aspekti plašākā izpratnē citstarp ietverot arī sociālās un kultūras normas, stereotipus un pastāvošo tiesisko regulējumu. Svarīga esot sabiedrības izpratne par vecāku lomu un to, vai šo lomu var pildīt tikai bērna bioloģiskie vecāki vai arī vecāku tā paša dzimuma partneri, saņemot vecākiem paredzēto valsts aizsardzību un atbalstu. Šajā ziņā esot jāņem vērā tas, ka bērna vislabākajās interesēs ir uzaugt tādā vidē, kurā viņa ģimenes modelis tiek akceptēts, nevis diskriminēts.

Dzemdības radot būtisku slodzi sievietes organismam un ļoti ietekmējot viņas emocionālo stāvokli. Tāpēc bērna mātei esot būtisks atbalsts, ko viņai var sniegt vistuvākais cilvēks – partneris vai partnere –, un šī bērna mātes vajadzība neesot atkarīga no partneru seksuālās orientācijas. Partnera vai partneres atbalsts palīdzot bērna mātei ātrāk apgūt savu jauno lomu un veidoties mātes un bērna

savstarpējai saiknei, kā arī mazinot pēcdzemdību depresijas un trauksmes risku. Bērna māte, kura dzīvo viendzimuma attiecībās, saņemot no saviem radniekiem mazāku sociālo atbalstu nekā dažādu dzimumu partneri. Arī bērna mātes partnere saņemot mazāku atbalstu no apkārtējiem, un bieži vien viņas prieks par bērna piedzimšanu netiekot akceptēts sabiedrībā.

Pētījumi liecinot, ka bērni, kas piedzimuši un tiek audzināti viendzimuma partneru ģimenēs, savu bioloģisko, psiholoģisko vai sociālo vajadzību un interešu ziņā neatšķiras no tiem bērniem, kas piedzimuši un auguši dažādu dzimumu partneru ģimenēs. Partneres pastāvīga un pēc iespējas ilgāka klātbūtne laikā pēc bērna piedzimšanas esot nozīmīga ne tikai viņas pašas un bērna mātes, bet arī bērna emocionālajai labklājībai gan īstermiņā, gan ilgtermiņā un atbilstot bērna vislabākajām interesēm. Bērna mātes partneres emocionālais kontakts ar bērnu un funkcijas viņa audzināšanā pēc būtības esot tādas pašas kā bērna tēvam.

Viendzimuma partneres biežāk nekā dažādu dzimumu partneri savā kopdzīvē līdzvērtīgi iesaistoties mājas darbos, bērna audzināšanā un citās kopdzīves jomās. Ja nav iespējams nodrošināt bērna mātes partneres klātbūtni pēc bērna piedzimšanas, tad esot grūtāk nodrošināt arī abu partneru līdzvērtīgu iesaisti ģimenes dzīvē. Pēc bērna piedzimšanas abu partneru lomas ģimenē nedaudz mainoties. Tāpēc esot svarīgi, lai tieši pirmajās dienās pēc bērna piedzimšanas ģimene varētu būt kopā un pielāgoties jaunajai situācijai.

Tā kā viendzimuma partneru ģimeni veido divi indivīdi, kuriem ir tādas pašas fiziskās, emocionālās un citas vajadzības kā jebkuram citam indivīdam, no psiholoģijas zinātnes viedokļa neesot pamata apšaubīt to, ka arī šādām ģimenēm ir nepieciešama iespēja būt kopā pēc bērna piedzimšanas tāpat kā dažādu dzimumu partneriem. Atvaļinājums sakarā ar bērna piedzimšanu esot svarīgs arī šajā ģimenē ienākušā bērna vislabāko interešu nodrošināšanai.

Secinājumu daļa

11. No pieteikuma un tam pievienotajiem dokumentiem ir secināms, ka Pieteikuma iesniedzējai un viņas partnerei kā kopīpašniecēm pieder nekustamais īpašums. Vēl pirms Pieteikuma iesniedzējas partneres otrā bērna piedzimšanas Pieteikuma iesniedzēja, viņas partnere un viņas partneres pirmais bērns vairākus gadus dzīvojuši kopīgā saimniecībā. Pieteikuma iesniedzēja un viņas partnere esot kopīgi plānojušas abu Pieteikuma iesniedzējas partneres bērnu piedzimšanu. Pēc Pieteikuma iesniedzējas partneres otrā bērna piedzimšanas Pieteikuma

iesniedzēja vēlējusies izmantot apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu, taču neesot varējusi to saņemt, jo saskaņā ar apstrīdēto normu tiesības uz šo atvaļinājumu esot tikai bērna tēvam (*sk. lietas materiālu I sēj. 1.–25. lp.*).

11.1. Saskaņā ar apstrīdēto normu darbiniekam, kas kļuvis par bērna tēvu, ir tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu. Apstrīdētā norma regulē darba tiesiskās attiecības, proti, paredz darbinieka tiesības uz atvaļinājumu, bet neparedz kritērijus, pēc kuriem būtu nosakāms tas, vai konkrēta persona ir uzskatāma par bērna tēvu un tādējādi ir tiesīga šo atvaļinājumu saņemt. Kritērijus un kārtību tās personas noteikšanai, kura uzskatāma par bērna tēvu, nosaka Civillikuma normas, bet Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma normas citstarp nosaka bērna vecāku reģistrācijas kārtību.

Atbilstoši Civillikuma 146. pantā nostiprinātajam paternitātes pieņēmumam par bērna tēvu ir atzīstams: 1) bērna mātes vīrs, ja bērns piedzimis laulībā; 2) bērna mātes bijušais vīrs, ja bērns piedzimis ne vēlāk kā 306. dienā pēc tam, kad laulība izbeigusies ar vīra nāvi, laulības šķiršanu vai laulības atzīšanu par neesošu, un bērna māte nav stājusies jaunā laulībā. Civillikuma 146., 148. un 149. pants citstarp noteic, kurām personām ir tiesības apstrīdēt paternitātes pieņēmumu, ievērojot šajās normās paredzētos nosacījumus.

Ja bērna tēvu nav iespējams noteikt, pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu, vai tiesa konstatē, ka bērns nav cēlies no viņa mātes vīra, atbilstoši Civillikuma 154. un 155. pantam bērna tēvs nosakāms, pamatojoties uz paternitātes brīvprātīgu atzīšanu. Paternitāte var tikt brīvprātīgi atzīta pirms bērna dzimšanas, bērna dzimšanas reģistrācijas brīdī vai pēc bērna dzimšanas reģistrācijas, bērna tēvam un mātei iesniedzot kopīgu iesniegumu dzimtsarakstu nodaļai. Izņēmuma gadījumā, ja bērna māte mirusi vai nav zināma viņas atrašanās vieta, iesniegumu par paternitātes atzīšanu var iesniegt bērna tēvs viens pats, ievērojot Civillikuma 155. panta trešajā daļā paredzētos nosacījumus. Paternitāti var atzīt arī tad, ja bērna māte, bērna mātes vīrs vai bijušais vīrs un bērna bioloģiskais tēvs iesniedz dzimtsarakstu nodaļai kopīgu iesniegumu par paternitātes atzīšanu. Atbilstoši Civillikuma 146. panta piektajai daļai šādā gadījumā paternitātes pieņēmums nav spēkā. Savukārt Civillikuma 156. pants noteic brīvprātīgi atzītas paternitātes apstrīdēšanas kārtību.

Atbilstoši Civillikuma 154., 157. un 158. pantam gadījumā, kad paternitāti nevar atzīt, pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu, un paternitāte nav atzīta brīvprātīgi (vai pastāv Civillikuma 155. pantā paredzētie šķēršļi brīvprātīgi atzītas paternitātes ierakstīšanai dzimšanas reģistrā), bērna paternitāti nosaka

tiesa. Saskaņā ar Civillikuma 159. pantu ar tiesas spriedumu noteiktu paternitāti nevar apstrīdēt.

Tādējādi Civillikuma tiesiskais regulējums izsmeļoši noteic, kura persona noteiktā situācijā ir atzīstama par bērna tēvu. Proti, saskaņā ar minētajām Civillikuma normām par bērna tēvu, kuram ir tiesības saņemt apstrīdētajā normā paredzēto atvaļinājumu, ir uzskatāms vīrietis, kas:

- 1) atzīstams par bērna tēvu, pamatojoties uz paternitātes pieņēmumu;
- 2) brīvprātīgi atzinis paternitāti;
- 3) atzīts par bērna tēvu ar tiesas spriedumu.

Atbilstoši Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma V nodaļas „Dzimšanas fakta reģistrācija” normām ziņas par jaundzimušo bērnu, kā arī par viņa vecākiem – māti un tēvu – ir ierakstāmas dzimšanas reģistrā mēneša laikā pēc bērna piedzimšanas.

11.2. Apstrīdētā norma noteic, ka bērna tēvam ir tiesības uz 10 kalendāra dienas ilgu atvaļinājumu tūlīt pēc bērna piedzimšanas, bet ne vēlāk kā divu mēnešu laikā pēc bērna piedzimšanas. Saskaņā ar likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.¹–10.³ pantu bērna tēvam, kas devies apstrīdētajā normā paredzētajā atvaļinājumā, piešķir paternitātes pabalstu 80 procentu apmērā no viņa vidējās apdrošināšanas iemaksu algas.

Interpretējot apstrīdēto normu un minētās likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” normas teleoloģiski, secināms, ka apstrīdētajā normā noteiktā atvaļinājuma mērķis ir dot bērna tēvam iespēju būt kopā ar savu ģimeni uzreiz pēc bērna piedzimšanas, lai sniegtu atbalstu bērna mātei. Vienlaikus šis atvaļinājums ļauj bērna tēvam veidot emocionālu saikni ar bērnu un sniegt atbalstu bērna mātei, citstarp uzņemoties rūpes par bērnu. Savukārt paternitātes pabalsts daļēji aizstāj bērna tēvam atvaļinājuma laikā negūtos darba ienākumus, tādējādi nodrošinot tēva un pastarpināti arī viņa ģimenes ekonomisko aizsardzību. Paternitātes pabalsts ir paredzēts, lai veicinātu tēva iesaistīšanos jaundzimušā bērna aprūpē (*sal. sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 9.1. punktu*). Arī Saeima, Tieslietu ministrija un Labklājības ministrija norāda, ka apstrīdētajā normā noteiktais atvaļinājums ir paredzēts, lai veicinātu sieviešu un vīriešu vienlīdzību, sadzīves pienākumu sadali vecāku starpā, kā arī dotu tēvam iespēju agrīnā stadijā veidot saikni ar savu bērnu (*sk. lietas materiālu I sēj. 46.–47. un 69. lp. un II sēj. 34.–37., 66.–67. un 82.–83. lp.*).

Eiropas Savienības dalībvalstu pienākumu nodrošināt šādu atvaļinājumu un pabalstu bērna tēvam paredz Direktīva 2019/1158, kas transponējama dalībvalstu normatīvajos aktos līdz 2022. gada 2. augustam. Direktīvas 2019/1158 4. pants nosaka dalībvalstu pienākumu nodrošināt bērna tēvam paternitātes atvaļinājumu, bet 8. pants liek nodrošināt bērna tēvam pabalstu par šā atvaļinājuma laiku vismaz tādā apmērā, kādu viņš saņemtu tad, ja nespētu pildīt darba pienākumus veselības stāvokļa dēļ. No Direktīvas 2019/1158 preambulas apsvērumiem izriet, ka atvaļinājums, kas bērna tēvam piešķirams sakarā ar bērna piedzimšanu, un ar to saistītais pabalsts ir paredzēts tam, lai dotu bērna tēvam iespēju piedalīties ģimenes dzīvē un tādējādi veicinātu abu vecāku līdzdalību un vienlīdzību bērna aprūpē, kā arī ļautu tēvam veidot saikni ar bērnu jau no viņa dzīves pirmajiem brīžiem.

11.3. Pieteikuma iesniedzēja lūdz Satversmes tiesu atzīt apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 110. pantam tiktāl, ciktāl tā nenodrošina tiesības uz tajā paredzēto atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu arī bērna mātes partneri viendzimuma partneru ģimenē. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka likumdevējs nav noteicis viendzimuma partneru un viņu bērnu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, nav noregulējis šo attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības. Pieteikuma iesniedzēja neapšaubā apstrīdētajā normā bērna tēvam noteiktā atvaļinājuma vai tā piešķiršanas kārtības satversmību, bet uzskata, ka valsts nav izpildījusi tai no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt aizsardzību arī viendzimuma partneru ģimenēm. Pat tad, ja varētu uzskatīt, ka valstī ir nodrošināta šādu ģimeņu aizsardzība, apstrīdētā norma esot atzīstama par neatbilstošu tiesiskās vienlīdzības principam un bērna vislabāko interešu aizsardzības principam (*sk. lietas materiālu I. sēj. 3.–12. lp. un II sēj. 6.–11. lp.*).

Līdz ar to izskatāmajā lietā Satversmes tiesa izvērtēs apstrīdētās normas satversmību tiktāl, ciktāl apstrīdētā norma neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partneri sakarā ar bērna piedzimšanu.

12. Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka: „Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības.”

12.1. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā visupirms noteikts valsts pienākums aizsargāt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti. Laulība ir vēsturiski izveidojusies ģimenes attiecību forma, kuras aizsardzība Satversmes

110. panta pirmajā teikumā paredzēta, citstarp apzinoties laulības ceļā izveidotas ģimenes dabisko potenciālu radīt jaunu dzīvību un tādējādi sekmēt sabiedrības ilgtspēju. Citāds laulības jēdziena saturs var tikt noteikts, izdarot grozījumus Satversmes 110. panta pirmajā teikumā.

Satversmes 110. panta pirmais teikums līdzās valsts pienākumam aizsargāt un atbalstīt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī ģimeni, vecākus un bērnus. Laulības, vecāku un bērnu aizsardzības un atbalsta pasākumi ir sistēmiski saistīti ar vispārējiem ģimenes aizsardzības un atbalsta mehānismiem, jo pastarpināti veicina arī ģimenes aizsardzību un atbalstu un tādējādi veido vienotu ģimenes aizsardzības un atbalsta sistēmu. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertais valsts pozitīvais pienākums aizsargāt un atbalstīt ģimeni neattiecas tikai un vienīgi uz laulības ceļā izveidotu ģimeni.

Ģimene ir sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuru pamatā ir sapratne un cieņa. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu un personu, kas šo bērnu aprūpējusi, atkarībā no tā, vai viņi dzīvo kopā, viņu attiecību ilguma un kvalitātes, kā arī pieaugušā lomas attiecībās ar bērnu var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citos veidos, piemēram, faktiskas kopdzīves rezultātā. Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī faktisku ģimeni (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.2. punktu*).

Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir definēts laulības jēdziens – savienība starp vīrieti un sievieti –, bet šajā pašā normā lietotais ģimenes jēdziens nav konkretizēts un neizvirza dzimumu par kritēriju tādu personu noteikšanai, kuras atzīstamas par ģimeni.

12.2. No Latvijas kā neatkarīgas, demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatnormas izriet, ka valsts konstitucionāla vērtība ir cilvēka cieņa. Cilvēka cieņa raksturo cilvēku kā augstāko demokrātiskas tiesiskas valsts vērtību. Katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Cilvēka cieņa ir jāaizsargā gan attiecībās starp valsti un cilvēku, gan cilvēku savstarpējās attiecībās. Demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, pieņemot tiesību normas, gan tiesību normu piemērotājam ir gan jāaizsargā, gan jānodrošina cilvēka cieņa (*sal. sk.*

Satversmes tiesas 2017. gada 19. decembra sprieduma lietā Nr. 2017-02-03 19.1. punktu un 2020. gada 25. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-24-03 17.1. punktu). Arī Satversmes ievada ceturtajā rindkopā ir tieši norādīts, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga valsts balstās uz cilvēka cieņu. Cilvēka cieņa kā pamattiesība piemīt ikvienam cilvēkam neatkarīgi no jebkādiem nosacījumiem (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 25. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-24-03 17.1. punktu un 2020. gada 16. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-25-03 11.1. punktu*). Arī Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. pantā ir nostiprināts tas, ka visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās.

Ar cilvēka cieņas principu nav savienojams uzskats, ka viena cilvēka cieņai varētu būt mazāka vērtība nekā cita cilvēka cieņai. Cilvēka cieņas princips neļauj valstij atteikties no pamattiesību nodrošināšanas noteiktai personai vai personu grupai. Sabiedrībā pastāvoši stereotipi nevar kalpot par konstitucionāli attaisnojamu pamatu noteiktas personas vai personu grupas pamattiesību liegšanai vai ierobežošanai demokrātiskā tiesiskā valstī.

Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta sprieduma lietā Nr. 2016-07-01 16.3. punktu*). Satversmes 110. panta pirmais teikums ir cieši saistīts ar personai Satversmes 96. pantā noteiktajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka atbilstoši Satversmes 96. pantam ikvienai personai ir tiesības uz savas fiziskās un garīgās integritātes, goda un cieņas aizsardzību, kā arī tiesības dzīvot pēc sava prāta un saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, pēc iespējas minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. Šī Satversmes norma aizsargā ikvienas personas tiesības būt atšķirīgai, saglabāt un attīstīt īpašības un spējas, kas to atšķir no citiem cilvēkiem un individualizē. Satversmes 96. pants citstarp ietver ikvienas personas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību (*sal. sk. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 8. un 9. punktu*).

Viens no personas privātās dzīves elementiem ir tās dzimumuzvedība. Personas dzimumuzvedības brīvība ir aizsargājama neatkarīgi no tā, kādā formā tā izpaužas vai kāda ir personas seksuālā orientācija. Privātās dzīves ietvaros cilvēkam tiek nodrošināta iespēja nodibināt dažāda rakstura attiecības, tostarp arī seksuālas. Dzimumuzvedības brīvība nodrošina cilvēka kā bioloģiskas būtnes izpausmi, kā arī cilvēka personības dabisku attīstību (*sk.: Danovskis E., Ruķers*

M., Lībiņa-Egnere I. 96. panta komentārs. Grām.: Balodis R. (zin. red.) Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 255. lpp.).

Sabiedrību veido ne vien tādas personas, kas pēc savas dabas veido ciešas personiskas un ģimeniskas attiecības ar pretējā dzimuma pārstāvjiem, bet arī tādas personas, kas pēc savas dabas veido šādas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem. Atbilstoši cilvēka cieņas principam valstij vienādā mērā jārespektē arī tie sabiedrības locekļi, kuri pēc savas dabas veido personiskas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem, kā arī jārespektē tas, ka uz šo attiecību pamata var izveidoties ģimene. Attiecīgi Satversmes 110. panta pirmais teikums kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka vispār Konvencijas 8. pants neuzliek valstij pienākumu nodrošināt viendzimuma partneriem tiesības laulāties vai nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes tiesības uz juridisku atzīšanu citā formā un ka valsts bauda rīcības brīvību, izvēloties attiecīgo tiesisko mehānismu ieviešanas brīdi. Konvencijas 8. pants var prasīt, lai likumdevējs nodrošina viendzimuma partneru ģimenes juridisku atzīšanu, tikai tādā situācijā, kad šādu attiecību faktiskā atzīšana jau ir notikusi valsts sociālajā un tiesiskajā realitātē (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 21. jūlija sprieduma lietā „Oliari and Others v. Italy”, pieteikumi Nr. 18766/11 un Nr. 36030/11, 163.–187. punktu*). Taču atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai Konvencijas 8. pants ir interpretējams tādējādi, ka tas aptver un aizsargā arī viendzimuma partneru ģimenes neatkarīgi no tā, ka valsts nav paredzējusi mehānismus šādas ģimenes attiecību juridiskai atzīšanai (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 24. jūnija sprieduma lietā „Schalk and Kopf v. Austria”, pieteikums Nr. 30141/04, 87.–95. punktu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2013. gada 7. novembra sprieduma lietā „Vallianatos and Others v. Greece”, pieteikumi Nr. 29381/09 un Nr. 32684/09, 70.–74. punktu*).

Arī Eiropas Savienības tiesības nenosaka laulības un ģimenes jēdziena saturu un neuzliek dalībvalstīm pienākumu nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes juridisku atzīšanu, bet atstāj šo jautājumu dalībvalstu kompetencē (*sk., piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 24. novembra sprieduma lietā C-443/15 „Parris” 56.–59. punktu*). Taču Eiropas Savienības tiesībās ir atzīts tas, ka atbilstoši dalībvalstu tiesiskajam regulējumam ģimeni var veidot arī

viendzimuma partneri. Par to liecina Direktīvas 2019/1158 4. panta 1. punkta pirmais teikums, kas paredz, ka dalībvalstis veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu to, ka tēvs vai – ja un ciktāl tas atzīts valsts tiesību aktos – līdzvērtīgs otrs vecāks ir tiesīgs uz 10 darba dienu paternitātes atvaļinājumu, kas izmantojams saistībā ar darba ņēmēja bērna dzimšanu.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka Konvencija paredz cilvēka tiesību un pamatbrīvību minimālo standartu, taču valsts var garantēt plašāku šo tiesību tvērumu un augstāku aizsardzības standartu savos likumos, visupirms – valsts konstitūcijā. Satversmes tiesai, konkretizējot Satversmes normas, ir jāņem vērā Konvencija un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra, tomēr tas neliedz Satversmes tiesai nonākt pie secinājuma, ka Satversme paredz augstāku pamattiesību aizsardzības līmeni nekā Konvencija (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 10. februāra sprieduma lietā Nr. 2016-06-01 29.2. punktu*). Proti, tas vien, ka Konvencija vai Eiropas Savienības tiesību normas neparedz valsts pienākumu nodrošināt personai noteiktas tiesības vai nodrošināt personas tiesības noteiktā veidā, nenozīmē to, ka šāds pienākums valstij neizrietētu no vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām.

12.3. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverti divi likumdevēja pienākumi: 1) nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību; 2) nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu.

Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noteikt sociālajā realitātē pastāvošo ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, noteikt šo attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu*). Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 15. februāra sprieduma lietā Nr. 2017-09-01 9. punktu*). Abi no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošie likumdevēja pienākumi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja valsts nenodrošina ģimenes juridisko aizsardzību, proti, nenosaka ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tad nav iespējams šo attiecību dalībniekiem nodrošināt arī Satversmes 110. pantā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu*).

Lai gan likumdevējam ir rīcības brīvība, nosakot ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumu formu un saturu, šī rīcības brīvība nav neierobežota (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu*). Satversmes 110. panta pirmais teikums ietver ne vien ģimenes, bet arī vecāku un bērna tiesības uz valsts aizsardzību un atbalstu. Likumdevējam ir tiesības noteikt tādu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, kas ir balstīts uz objektīviem un pamatotiem kritērijiem. Likumdevējam ir pienākums ņemt vērā šo attiecību specifiku, tai skaitā arī šo attiecību dalībnieku un situāciju atšķirības, kas prasa nodrošināt atbilstošu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus.

Turklāt, nosakot ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus, likumdevējam jāņem vērā vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas, starptautiskās un Eiropas Savienības tiesības, kā arī saskaņā ar Satversmes ievada piektās rindkopas otro teikumu jānodrošina, ka attiecīgais tiesiskais regulējums ir vērsts uz saliedētas sabiedrības veidošanu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu*).

Atbilstoši Satversmes 91. pantā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam likumdevējs nav tiesīgs pieņemt tādu tiesisko regulējumu, kas bez saprātīga pamata pieļautu atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, vai vienādu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos. Likumdevējam ir jāievēro arī Satversmes 91. panta otrajā teikumā ietverts diskriminācijas aizlieguma princips, kura mērķis ir novērst iespēju, ka demokrātiskā tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 9. punktu*).

Satversmes 91. pantā ir ietverts vispārējs diskriminācijas aizliegums, bet nav uzskaitīti kritēriji, uz kuru pamata diskriminācija ir aizliegta. Šie kritēriji pantā ir „jāielasa”, izmantojot tiesību normu interpretācijas metodes, kā arī pamatojoties uz tādu Latvijas tiesību sistēmu raksturojošu principu, ka tā ir atvērta starptautiskajām tiesībām. Līdz ar to uzmanība jāpievērš arī cilvēktiesību attīstības tendencēm pasaulē (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 21. punktu*).

Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka atbilstoši Latvijai saistošām starptautiskajām cilvēktiesību normām dzimums ir uzskatāms par vienu no Satversmes 91. panta saturā ietilpstošajiem kritērijiem (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2018-25-01 17. punktu*). Turklāt likumdevējam ir jāņem vērā tas, ka gan Konvencijas 14. pants, gan Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 26. pants tieši aizliedz diskrimināciju personas dzimuma dēļ. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai Konvencijas 14. pants pēc būtības ietver arī ar seksuālo orientāciju saistītas diskriminācijas aizliegumu (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2013. gada 7. novembra sprieduma lietā „Vallianatos and others v. Greece”, pieteikumi Nr. 29381/09 un Nr. 32684/09, 76.–77. punktu*). Arī Hartas 21. pants noteic, ka ir aizliegta diskriminācija citstarp dzimuma un dzimumorientācijas dēļ. Šis aizliegums Eiropas Savienības tiesībās ir konkretizēts, piemēram, Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 27. novembra direktīvā 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju.

Turklāt likumdevējam jāņem vērā tas, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērnu prioritāras ir viņa tiesības un vislabākās intereses. Likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie normatīvie akti aizsargātu bērna likumiskās intereses iespējami labākajā veidā. Turklāt bērna tiesības un likumiskās intereses tiek skartas ne tikai tad, kad lēmums jāpieņem tieši attiecībā uz bērnu, bet arī tad, kad lēmums var būt tikai attiecināms uz bērnu vai var netieši skart bērnu. Jebkuras citas prioritātes atzīšana bez nopietna iemesla un attaisnojuma nav pieļaujama (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 23.1. punktu*). Valstij, cik vien tas iespējams, jānodrošina, ka bērns uzaug ģimeniskā vidē (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2018-21-01 16.2. punktu*). Izstrādājot tiesisko regulējumu, kas skar bērnu, likumdevējam ir pienākums izvērtēt tā ietekmi uz skartajām bērnu tiesībām un skaidri jāpamato tas, ka izraudzītais risinājums atbilst bērna vislabākajām interesēm, norādot: 1) kas konkrētā tiesiskā regulējuma izstrādes procesā ir uzskatāms par bērna vislabākajām interesēm; 2) uz kādiem kritērijiem attiecīgais bērna interešu novērtējums ir balstīts; 3) kā bērna vislabākās intereses ir svērtas attiecībā pret citiem apsvērumiem (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 23.1. punktu*).

Atbilstoši Satversmes 110. panta pirmajam teikumam likumdevējam ir pienākums nodrošināt citstarp arī viendzimuma partneru ģimenes juridisku aizsardzību un paredzēt arī šādai ģimenei atbilstošus sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus, ievērojot vispārējos tiesību principus un citas Satversmes normas. Lai gan likumdevējs bauda noteiktu rīcības brīvību gan viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma, gan ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumu formas un satura noteikšanā, tam nav rīcības brīvības izvēlēties, vai šādai ģimenei vispār ir jānodrošina juridiskā aizsardzība, kā arī ekonomiskā un sociālā aizsardzība un atbalsts.

Līdz ar to Satversmes 110. panta pirmais teikums prasa, lai likumdevējs nodrošina ikvienas ģimenes, tai skaitā arī viendzimuma partneru ģimenes, juridisko aizsardzību un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus.

13. Ņemot vērā pieteikumā ietverto prasījumu un no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošā likumdevēja pozitīvā pienākuma raksturu, pārbaudot, vai apstrīdētā norma, ciktāl tā sakarā ar bērna piedzimšanu neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei, atbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesai ir jānoskaidro:

1) vai likumdevējs ir noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un paredzējis viendzimuma partneru ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus sakarā ar bērna piedzimšanu;

2) vai noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un paredzētie sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumi ļauj vismaz minimālā apmērā nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu sakarā ar bērna piedzimšanu;

3) vai noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un paredzētie sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumi atbilst vispārējiem tiesību principiem.

14. Satversmes tiesai visupirms jānoskaidro, kāds tiesiskais regulējums ir attiecināms uz viendzimuma partneru ģimeni sakarā ar bērna piedzimšanu.

14.1. Saeima norāda, ka normatīvajos aktos ir paredzēti vairāki aizsardzības mehānismi, kas piemērojami viendzimuma partneru ģimenēm, piemēram, Kriminālprocesa likuma tiesiskais regulējums, kas ļauj viendzimuma partneriem neliecināt pret savu partneri, kā arī Civilprocesa likuma tiesiskais

regulējums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību (*sk. lietas materiālu II sēj. 44. un 46.–47. lp.*). Tieslietu ministrijas pārstāve tiesas sēdē norādīja, ka uz viendzimuma partneriem ir attiecināmas arī Krimināllikuma normas, kas vērstas uz kopīgi nedalītā saimniecībā dzīvojošu personu aizsardzību. Viendzimuma partneri esot tiesīgi izmantot arī normatīvajos aktos paredzētās tiesības norādīt savu partneri kā labuma guvēju, apdrošinot savu dzīvību pret nelaimes gadījumu, noslēgt ar savu partneri nākotnes pilnvarojuma līgumu un pilnvarot savu partneri dot piekrišanu ārstniecībai (*sk. lietas materiālu II sēj. 71.–72. lp.*).

Tiesas sēdē Saeimas un Tieslietu ministrijas pārstāvji norādīja, ka minētais tiesiskais regulējums apliecinot to, ka likumdevējs ir respektējis viendzimuma partneru ģimenes, taču savas rīcības brīvības ietvaros izvēlēties regulēt šo ģimeņu aizsardzību un atbalstu, nosakot atsevišķus pasākumus noteiktās jomās (*sk. lietas materiālu II sēj. 44.–47. un 71. lp.*). Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka norādītie mehānismi ir pieejami arī viendzimuma partneriem, taču tie neesot pietiekami viendzimuma partneru ģimenes aizsardzības un atbalsta nodrošināšanai (*sk. lietas materiālu III sēj. 22. lp.*).

No Kriminālprocesa likuma tiesiskā regulējuma secināms, ka saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 12. panta piekto daļu šā likuma izpratnē par fiziskās personas tuviniekiem atzīstami ne vien personas saderinātais, laulātais, vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un māsas, bet arī tā persona, ar kuru attiecīgā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga saimniecība. Savukārt citas Kriminālprocesa likuma normas attiecībā uz personas tuviniekiem nosaka sevišķus ģimenes aizsardzības mehānismus, piemēram, 110. panta trešās daļas 2. punktā paredzētās liecinieka tiesības neliecināt pret saviem tuviniekiem.

No Civilprocesa likuma tiesiskā regulējuma izriet, ka šā likuma 30.⁵ nodaļā paredzētās tiesības uz aizsardzību pret vardarbību citstarp var izmantot ne vien personas, kuras dzīvo vai dzīvojušas vienā mājsaimniecībā, bet arī personas, starp kurām pastāv vai ir pastāvējušas tuvas personiskas vai intīmas attiecības. Arī saskaņā ar vairākām Krimināllikuma normām, piemēram, Krimināllikuma 126. panta otrās daļas 7. punktu, noziedzīga nodarījuma izdarīšana pret tādu personu, ar kuru noziedzīga nodarījuma izdarītājam ir vai ir bijušas pastāvīgas intīmas attiecības vai ir kopīga saimniecība, ir atzīstama par tādu apstākli, kas prasa piemērot smagāku sodu.

Visbeidzot, no Apdrošināšanas līguma likuma 57. panta tiesiskā regulējuma secināms, ka tas paredz apdrošinātās personas tiesības norādīt konkrētu personu kā labuma guvēju, kas saņems apdrošināšanas atlīdzību

apdrošinātā nāves gadījumā. Savukārt no Civillikuma un Pacientu tiesību likuma tiesiskā regulējuma izriet, ka gan Civillikuma 2317.¹ – 2317.⁷ pantā paredzēto nākotnes pilnvarojuma institūtu, gan Pacientu tiesību likuma 6. panta septītajā daļā un 7. pantā paredzētās pacienta tiesības pilnvarot citu personu viņa vietā piekrist ārstniecībai kopumā vai ārstniecības metodei un saņemt informāciju par ārstniecību ir tiesīgas izmantot jebkuras personas neatkarīgi no to savstarpējo attiecību rakstura.

No minētā tiesiskā regulējuma secināms, ka Saeimas un Tieslietu ministrijas norādītie mehānismi aptver dažādu situāciju kopumu un citstarp var tikt attiecināti arī uz viendzimuma partneriem, kas nonāk šā regulējuma tvērumā. Taču viendzimuma partneru tiesības izmantot atsevišķus normatīvajos aktos paredzētus mehānismus, kas turklāt ir piemērojami specifiskās situācijās, nevar uzskatīt par viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Turklāt šie Saeimas un Tieslietu ministrijas norādītie mehānismi nenodrošina viendzimuma partneru ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību sakarā ar bērna piedzimšanu.

14.2. Saskaņā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu tiesības juridiski nostiprināt savas ģimeniskās attiecības, noslēdzot laulību Civillikumā noteiktajā kārtībā, ir tikai divām dažādu dzimumu personām. Pēc laulības noslēgšanas laulātajiem ir piemērojams Civillikuma un citu normatīvo aktu tiesiskais regulējums, kas noteic laulāto savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības (piemēram, Civillikuma pirmās daļas „Ģimenes tiesības” pirmās nodaļas ceturtais apakšnodaļas normas regulē laulāto likumiskās mantiskās attiecības), laulāto tiesības un pienākumus attiecībā pret trešajām personām (piemēram, Civillikuma 87. pantā noteiktās viena laulātā tiesības atvietot otru laulāto mājas saimniecības ietvaros), kā arī nodrošina laulāto ekonomisko un sociālo aizsardzību noteiktās situācijās (piemēram, likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 9. panta pirmā daļa nosaka īrnieka tiesības iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā savu laulāto, informējot izīrētāju, bet neprasot izīrētāja piekrišanu).

Sociālajā realitātē bērni dzimst arī tādām personām, kas nav noslēgušas laulību. Atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2019. gadā laulībā piedzima tikai aptuveni 62 procenti jaundzimušo bērnu (*sk. Demogrāfija 2020. Statistisko datu krājums. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde, 2020, 66. lpp. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/>*). Civillikuma otrās daļas „Ģimenes tiesības” otrā nodaļa paredz bērna un viņa vecāku ģimenes attiecību tiesisko regulējumu arī tādā divu dažādu dzimumu partneru ģimenē, kurā piedzimst bērns, neatkarīgi

no tā, vai starp bērna māti un tēvu ir noslēgta laulība. Šis Civillikuma nodaļas normas citstarp nosaka vecāku tiesības un pienākumu īstenot aizgādību pār bērnu, rūpējoties par viņu un viņa mantu un pārstāvēt viņu personiskajās un mantiskajās attiecībās no bērna piedzimšanas brīža līdz brīdim, kad viņš sasniedz pilngadību. Savukārt Civillikuma 188. pants paredz bērnu pienākumu rūpēties par saviem vecākiem un, ja nepieciešams, – arī par vecvecākiem.

Likumdevējs normatīvajos aktos ir noteicis ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus dažādu dzimumu partneru izveidotai ģimenei sakarā ar bērna piedzimšanu. Darba likumā citstarp ir paredzētas bērna mātes tiesības uz šā likuma 154. pantā paredzēto grūtniecības un dzemdību atvaļinājumu. Saskaņā ar šā likuma 156. pantu vienam no bērna vecākiem ir tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu. Savukārt apstrīdētā norma noteic bērna tēvam tiesības uz 10 dienas ilgu atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu. Turklāt saskaņā ar Darba likuma 155. panta otro un trešo daļu gadījumā, kad bērna māte nevar kopt bērnu laikā līdz 42. pēcdzemdību perioda dienai, bērna tēvam vai citai personai, kas faktiski kopj bērnu, piešķir atvaļinājumu uz laiku, kamēr bērna māte nespēj uzņemties bērna kopšanu. Savukārt tādā gadījumā, ja līdz 42. pēcdzemdību perioda dienai bērna māte ir mirusi vai likumā noteiktajā kārtībā atteikusies no bērna kopšanas, bērna tēvam vai citai personai, kas faktiski kopj bērnu, ir tiesības uz atvaļinājumu, kas ļauj tai uzņemties rūpes par bērnu līdz pat bērna dzīvības 70. dienai.

Attiecīgi likums „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” bērna vecākiem paredz vairākus sociālās apdrošināšanas pabalstus, proti, maternitātes, paternitātes un vecāku pabalstu. Šie pabalsti nodrošina vecāku ekonomisko aizsardzību, noteiktā apmērā aizstājot viņiem darba ienākumus tad, ja vecāki sakarā ar bērna piedzimšanu izmanto tiesības doties kādā no Darba likumā paredzētajiem atvaļinājumiem. Savukārt Valsts sociālo pabalstu likums nodrošina vecākiem papildu atbalstu, nosakot viņu tiesības saņemt vairākus valsts sociālos pabalstus – ģimenes valsts pabalstu, bērna kopšanas pabalstu un bērna piedzimšanas pabalstu.

Saskaņā ar Civillikuma 146. panta pirmo daļu par bērna māti ir atzīstama sieviete, kas dzemdējusi bērnu. Tādējādi Civillikumā noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums ir vienlīdz piemērojams arī bērna un viņa mātes attiecībām viendzimuma partneru ģimenē. Tātad arī viendzimuma partneru ģimenei ir piemērojams tiesiskais regulējums, kas nosaka sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumus bērna mātei. Tomēr šā sprieduma 11. punktā Satversmes

tiesa jau secināja, ka Civillikuma tiesiskais regulējums izsmeloši nosaka personas, kuras var tikt atzītas par bērna tēvu, un nepieļauj to, ka par bērna tēvu varētu tikt atzīta sieviete. Bērna mātes partnerei nevar piemērot Civillikumā noteikto bērna un tēva ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, kā arī tiesisko regulējumu, kas bērna tēvam piešķir tiesības izmantot ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumus.

Atbilstoši tiesiskajam regulējumam viendzimuma partneru ģimenē juridiskā aizsardzība un sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumi ir pieejami tikai mātei un viņas bērnam. Tādējādi viendzimuma partneru ģimenei pieejamā aizsardzība un atbalsts pēc būtības neatšķiras no aizsardzības un atbalsta, kas pieejams tādai ģimenei, kura sastāv tikai no mātes un viņas bērna. Tātad spēkā esošais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums nenodrošina aizsardzību un atbalstu viendzimuma partnerēm un viņu ģimenē piedzimušiem bērniem kā vienotai ģimenei. Likumdevējs nav noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un nav paredzējis viendzimuma partneru ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus sakarā ar bērna piedzimšanu. Tātad likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt arī viendzimuma partneru ģimenes juridisko, sociālo un ekonomisko aizsardzību.

Līdz ar to apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

15. Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajai daļai tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktu Satversmes tiesa var spriedumā norādīt brīdi, ar kuru zaudē spēku apstrīdētā tiesību norma, kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai.

Izmantojot minētajā normā piešķirtās tiesības, Satversmes tiesai lietās, kas ierosinātas pēc konstitucionālās sūdzības, pēc iespējas jānovērš personas pamattiesību aizskārums (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu*). Vienlaikus Satversmes tiesai jāgādā arī par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu jaunus Satversmē noteikto pamattiesību

aizskārumus, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm (*sal. sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-71-01 26. punktu un 2015. gada 16. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-13-01 22. punktu*).

Lai noteiktu viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus ar atbilstošu formu un saturu, likumdevējam nepieciešams veikt padziļinātu un kompleksu izpēti. Turklāt viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskais regulējums var būtiski ietekmēt visu tiesību sistēmu. Tāpēc šā tiesiskā regulējuma un sociālās un ekonomiskās aizsardzības pasākumu izstrādāšanai un noteikšanai likumdevējam ir nepieciešams saprātīgs laiks.

Pieteikuma iesniedzēja ir izteikusi lūgumu attiecībā uz viņu atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no viņas partneres otrā bērna dzimšanas dienas.

No pieteikuma, tam pievienotajiem dokumentiem, kā arī Pieteikuma iesniedzējas pārstāvja paskaidrojumiem tiesas sēdē izriet, ka Pieteikuma iesniedzējai nebija iespējas izmantot apstrīdētajā normā noteikto atvaļinājumu pēc viņas partneres otrā bērna piedzimšanas. Lai novērstu Pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārumu, attiecībā uz viņu ir nepieciešams atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no viņas partneres otrā bērna dzimšanas dienas, kas uzskatāma par viņas pamattiesību aizskāruma rašanās brīdi.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija.

2. Attiecībā uz personu C atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes

110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no viņas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums pasludināts Rīgā 2020. gada 12. novembrī.

Spriedums stājas spēkā tā pasludināšanas brīdī.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Sanita Osipova